

Karl Døbelin og Waldtraut Stockmeyer på Nordre Sletner

En beretning om bio-dynamisk jordbruk i Eidsberg

Av Tord Tutturen

At gården Nordre Sletner i Eidsberg hadde en sentral rolle i utviklingen av det biodynamiske jordbruket i Norge er neppe en kjent sak. Denne artikkelen handler om hvordan den tyske bondegutten Karl Døbelin havnet i Norge, og hva som førte til at han startet sin idealistiske virksomhet i Eidsberg. Karl Døbelin og hans kone Waldtraut Schöpflin Stockmeyer var pionerer for den biodynamiske bevegelsen i Norge, som sprang ut av den antroposofiske kulturimpulsen. Artikkelen tar også sikte på å få frem nye sider ved Olaf Funderud, som er mest kjent for sitt virke ved Østfold Folkehøyskole. Olaf Funderud var også interessert i både antroposofi og biodynamisk jordbruk, og var mye av grunnen til at Nordre Sletner på Slitu ble den første biodynamiske gården i Norden. Biodynamisk jordbruk er en av flere driftsformer som hører til under samlebegrepet økologisk jordbruk.

Innledning

Dette er en revidert utgave av artikkelen fra forrige nummer av Haakon. Denne artikkelen om den første generasjonen biodynamikere på Sletner, er på sett og vis skrevet altfor sent. Hovedkarakterene i denne fortellingen har for lengst gått bort og de kan dermed ikke gi oss sin versjon. Det tas dermed forbehold om faktafeil i artikkelen ettersom den er puslet sammen av mange små biter fra kilder med delvis motstridende opplysninger.

Videre forsøker artikkelen å knytte sammen mange tråder og må derfor gi delvis avkall på en kronologisk oppbygning. Flere skjebner skal flettes sammen til en helhet, og skal forhåpentligvis gi innsikt i samspillet mellom enkeltskjebner, kulturstrømninger og tilfeldigheter. Med disse forbehold kan fortellingen begynne. Og vi begynner med den første av de to hovedkarakterene.

Karl Døbelins forhistorie

Karl Ambrosius Døbelin (Döbelin) ble født 29. desember 1898 i byen St. Ludwig (St. Louis) i Elsass. Elsass var et område som den gang tilhørte Tyskland, men som i dag tilhører Frankrike. Faren var tysk protestant og moren var sveitsisk katolikk.

Karl hadde en vanskelig oppvekst i trange kår. Faren slet med alkoholisme, og moren døde da Karl var syv år. En søster av moren tok seg av Karls to yngre brødre, mens Karl havnet i fosterhjem i Sveits.

Hos Kurz i Sveits

Kurz-familien, som hadde flyttet fra Tyskland til Sveits, eide en stor gård i Schön matt, som ligger sør for Basel. Dette ble Karl Døbelins nye hjem. Kurz-familien må ha vært en velstående familie ettersom de eide en fabrikk og et vertshus ved siden

Karl Friedrich Kurz, forfatteren som tok med Karl Døbelin til Norge. Foto utlånt av Gaute Losnegård.

av gården. Karl bodde sammen med tjenesteguttene på gården og hadde som oppgave å stelle i grisefjøset både før og etter skoletid.

Det fortelles at Karl hadde så lang skolevei og så mange arbeidsoppgaver for familien at han aldri rakk å gjøre lekser. Dermed fikk han stadig juling av læreren.

En av sønnene på gården var maler og forfatter Karl Friedrich Kurz (1878–1962). Etter kunstutdannelsen i Karlsruhe var han mye på reise og besøkte Norge for første gang allerede i 1902. Da Kurz ga ut en reiseskildring fra en reise i Asia, ble det starten på en formidabel forfatterkarriere. Kurz var fascinert av folkelivet i de små samfunnene langs norskekysten. Han

skrev mange romaner om dette temaet og har sågar blitt sammenlignet med forfattere som Knut Hamsun og Johan Bojer.

Til Dalsfjorden på Vestlandet

K. F. Kurz reiste til Norge flere ganger, og i 1913 tok han med seg Karl som hjelpegutt. Kurz kom til Vestlandet for å male og finne inspirasjon til romanene sine. I september 1913 kom de til Fagervik i Dalsfjorden, en fjord som ligger mellom Sognefjorden og Førdefjorden.

Kurz reiste tilbake til Sveits i 1916 da han fikk et jobbtilbud i en avis, og Karl ble satt igjen i Dalsfjorden under noe uklare omstendigheter.

Da Kurz dro, ble Karl Døbelin tatt inn i familien på Eikenes. Gården Eikenes ligger pent til på nordsiden av Dalsfjorden. Der bodde ekteparet Jonas (1851–1937) og Arnikke Eikenes (1857–1949) med en stor barneflokk. De tok Karl til seg, og sørget for at han fikk skolegang på lik linje med de andre ni barna i familien. Han gikk først litt på folkeskolen på Rivedal i Dalsfjorden for å lære seg norsk og senere på amtsskolen (folkehøyskole) på Nordfjordeid.

I hvilken grad Karl ble «etterlatt» i Norge er som nevnt uklart. En versjon er at Kurz ikke hadde bruk for ham, og han ble satt i igjen på kaia med fem kroner i lomma. Kurz hadde allikevel avtalt med en bonde at Karl kunne jobbe hos ham, men Karl havnet på Eikenes i stedet.

I en annen versjon møter vi en litt mer sympatisk Kurz. Kurz hadde hatt kontakt med folket på Eikenes og kanskje også bodd der en periode. Kurz

forlot Norge våren 1916, og i november samme år skrev Kurz i et brev til Eikenes at han ønsket at Karl skulle komme «hjem til oss» i Sveits etter krigen. Det skjedde ikke.

Kurz jobbet for den sveitsiske avisen i flere år. Tidlig på 1920-tallet sa han opp jobben og flyttet til Norge for godt. Kurz kom tilbake til Dalsfjorden og bosatte seg der med kone og familie.

I Dalsfjorden følte Karl seg fri for første gang. Han var ikke bitter og snakket heller aldri nedsettende om Kurz. Karl fikk en sunn oppvekst på Eikenes hos en kulturinteressert familie, og ble godt integrert i ungdomsmiljøet i Dalsfjorden. Han var sågar «bladstyrar» for ungdomslagets avis.

I folketellingen i 1920 finner vi ham på Eikenes, og det står at han deltok i gårdsarbeid og fiske. Karl søkte og

ble omsider norsk statsborger i 1921, og kanskje som en følge av sitt nye statsborgerskap tjenestegjorde han året etter i Forsvaret på Nordfjordeid.

Tiden i Volda

I flere kilder står det at Karl Døbelin gikk lærerseminariet i Volda, og vi må anta at det stemmer. Det ryktes at han slet med en norskeksamen som gjorde at han ikke kunne fullføre. Dette er ikke bekreftet, men gir en plausibel forklaring på hvorfor han ikke er nevnt i listen over uteksaminerte studenter (jf. Bergem 1995: 431). Siden lærte Karl seg både nynorsk og bokmål, og snakket flytende norsk med sunnfjordske trekk og sveitsertysk aksent.

Uansett skulle oppholdet i Volda bli viktig for Døbelins videre skjebne. Ved gymnaset i Volda ble den sveitsiske antroposofen Conrad Englert ansatt

På fisketur. Karl Døbelin til venstre, fosterbroren Erling til høyre. Solveig og Orlaug var søskenbarn av flokken på Eikenes. Foto utlånt av Kari Eikenes Helle.

Karl Døbelin i Volda, omtrent 1924.
Foto utlånt av Kari Eikenes Helle.

i 1922. Englert hadde bakgrunn fra filologistudier i Basel og underviste i tysk, fransk og latin i Volda frem til 1924. Det var Englert som introduserte Døbelin for filosofen Rudolf Steiners antroposofi mens de begge var i Volda.

Hva er antroposofi?

«Antroposofi betyr kunnskap om det å være menneske. Det er en helhetlig kunnskap om både menneske og natur; og den omfatter både materielle og ikke-materielle realiteter. Antroposofien ble introdusert av Rudolf Steiner (1861–1925). Den var aldri ment som noen ideologi eller dogmatisk lære, men som et utgangspunkt for fri og selvstendig tenkning.» (Øgaard 2021.)

Om hva antroposofi har ledet til skriver Arne Øgaard: *«Antroposofi er inspirasjonskilde for steinerskoler, biologisk-dynamisk jordbruk, menneskeverdige tilbud for folk med spesielle behov, et ansvarlig bankvesen, fornyelse av kunst, arkitektur, medisin, religionsforståelse og mye annet» (Øgaard 2021).*

Rudolf Steiner fikk som ung akademiker det prestisjetunge oppdraget å gå igjennom og utgi de naturvitenskapelige skriftene til multigeniet Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832). Gjennom arbeidet ble Steiner interessert i Goethes fenomenologiske tilnærming i naturforståelsen. Med denne bakgrunnen utviklet Steiner sin erkjennelsesteori som skulle danne grunnlaget i hans antroposofi. Gjennom fordomsfri tenkning, meditasjon og andre tankeøvelser var det mulig, ifølge Steiner, å få innsikt i virkelighetens egentlige, oversanselige sammenhenger og prosesser. Med disse innsiktene var det så mulig å utforme praktiske anvisninger om for eksempel jordbruk, som var Karl Døbelins inngang til antroposofiens mange områder.

Lærer i Oslo – tilbake til Tyskland

Det var gjennom Conrad Englert at Karl Døbelin fikk en lærerstilling ved steinerskolen i Oslo i 1927. Der jobbet han frem til våren 1929. Det var trolig mens Karl var i Oslo at han hørte om Rudolf Steiners jordbruksmetode, som fikk navnet biodynamisk (biologisk-dynamisk) jordbruk. Han ble interessert og reiste til Tyskland høsten 1929 for å lære seg metoden. Innholdet i metoden kommer vi tilbake til senere. Her forlater vi foreløpig Karl Døbelin og trekker inn den andre hovedpersonen i fortellingen.

Waldtraut Stockmeyers forhistorie

Waldtraut Stockmeyer ble født 7. mai 1888 i den lille byen Malsch i Sør-Tyskland. Hun var datter av kunstmaler

Karl H. W. Stockmeyer (1858–1930). Hun vokste opp med mor Johanna (1860–1923), storesøster Hilde (1884–1910) og storebror Karl (1886–1963). Faren hadde vært offiser under første verdenskrig og hadde etter all sannsynlighet fått granatsjokk, noe som naturlig nok preget ham og familielivet.

Stockmeyer-familien hadde nære bånd til Rudolf Steiner personlig, og var sentrale i den antroposofiske bevegelsens begynnelse. Karl Stockmeyer jr. var en av de første lærerne på den aller første steinerskolen (Waldorfskolen) som ble etablert i 1919 i Stuttgart.

Det ubestridte sentrum for den antroposofiske bevegelsen er Goetheanum i Dornach i Sveits, tegnet av Rudolf Steiner og oppkalt etter Goethe. Stockmeyer-familien var også involvert i utprøvingen av arkitektoniske konsepter til det særegne Goetheanum-bygget gjennom byggingen av et Modellbau (modellbygg) i Malsch.

Gartnerutdannelse i Berlin

I kildene står det at Waldtraut Stockmeyer tok gartnerutdannelse i unge år ved den første gartnerskolen for kvinner utenfor Berlin. Hvis dette stemmer, er det sannsynlig at hun gikk på *Obst- und Gartenbauschule für Frauen*, som holdt til i Marienfelde ved Berlin. Elvira Castner, som etablerte skolen i 1894, mente at hagearbeid var et passende arbeid for døtre i dannede familier. Erfaringene fra det to-årige gartnerkurset skulle senere vise seg å komme til nytte.

Sangeren og sangerinnen

Waldtraut tok sangtimer hos opera-sangeren Adolf Schöpflin (1884–1956), som hun senere giftet seg med. Hun hadde en karriere som sangerinne, men kom i skyggen av ektemannen som var tilknyttet flere store og kjente opera-scener i Tyskland. De fikk to barn, Urban (1914–1995) og Ursula (1927–1999), før ekteskapet gikk i oppløsning grunnet Schöpflins utroskap.

Jordbruk i Malsch

Avsløringen av utroskapet og den påfølgende skilsmissen skapte skandale i tyske medier. Waldtraut trakk seg vekk fra rampelyset og viet seg i stedet til jordbruk. Ettersom familien Stockmeyer var en del av det antroposofiske miljøet, var hun trolig kjent med biodynamisk jordbruk og gikk inn for å realisere dette hjemme i Malsch.

Waldtraut og hennes far prøvde ut metoden, men trengte noen til å hjelpe seg med den store jobben. Det viste seg å være vanskelig å få tak i dugelige hjelpere. Hun tok kontakt med opplysningsstedet for biodynamisk jordbruk i Tyskland. Slik gikk det til at Karl Döbelin kom til Malsch i 1929 og ble den gode hjelperen hun trengte. Det var altså Waldtraut som lærte Karl om biodynamisk jordbruk. Waldtraut ga sangtimer for å tjene penger til virksomheten. Hun leide jord og kjøpte kuer, som de også brukte til å pløye med.

Vi forlater nå Waldtraut og Karl i Malsch for å få klarhet i hvorfor de bare ett år senere havnet i Eidsberg. Mye av grunnen var Olaf Funderud.

Olaf Funderud og Olav Aukrust

Olaf Funderud (1870–1956) fra Spydeberg hadde gjennom sin lærergjening engasjert seg for ungdom og opplysning. Og med opprettelsen av folkehøyskolen i Eidsberg i 1910 fikk engasjementet en ny form. Skolen leide de første årene lokaler på den tidligere sorenskrivergården Elvestad i Eidsberg. Fra og med 1914 holdt skolen til på Mysen.

Blant de mange dyktige lærerne ved folkehøyskolen var Olav Aukrust (1883–1929) fra Lom, som jobbet ved skolen de tre første årene. Aukrust hadde fattet interesse for det teosofiske (senere antroposofiske) miljøet og deres interesse for norrøn mytologi, norrøn diktning og mystikk allerede noen år før han kom til Eidsberg.

Olav Aukrust skal ha gitt Rudolf Steiners bok, «Kristendommen som

mystisk kjensgjerning», til Funderud da han forlot skolen våren 1913 og ba ham lese den. Og det gjorde han – flere ganger.

Det skal angivelig ha vært denne boken av Steiner som gjorde at Funderud ble interessert i antroposofi, en interesse som varte livet ut. Fra omkring 1916 begynte Funderud å vanke i antroposofiske kretser i Kristiania, og han meldte seg til slutt inn i den antroposofiske Vidargruppen. Boken Olaf Funderud selv skrev på livets kveld, «Livsproblemer og livsbelysning» (1956), er i stor grad viet til antroposofiske temaer, så det er liten tvil om at Funderud ble antroposof fullt og helt.

Antroposofisk miljø i indre Østfold før 1930

Laura Schulrud-Bugge (1874–1950)

Kuer som trekkdyr i Malsch i 1929. Karl og Ursula til venstre, Waldtraut til høyre. Foto utlånt av Walter Johansson.

var en aktiv foredragsholder for det antroposofiske miljøet i hovedstaden. Hun holdt mange foredrag rundt omkring i Østfold og omegn på starten av 1900-tallet. Schulrud-Bugge var blant annet fast foredragsholder i Kråkstad ungdomslag fra 1911.

Trolig som et resultat av hennes foredragsvirksomhet dannet det seg en gruppe i Spydeberg med interesse for antroposofi, med Olaf Funderud som et naturlig midtpunkt. Laura Schulrud-Bugge har også holdt foredrag på Funderuds folkehøyskole.

Gruppen, som besto av omtrent ti personer, var formelt tilknyttet Vidargruppen i hovedstaden. Den antroposofiske kretsen som hadde dannet seg rundt Funderud, besto av lærere, gårdbrukere og hageeiere som ønsket å prøve ut den biodynamiske metoden. Det ble gjort noen spede

forsøk i Spydeberg i 1928, men de innså at de trengte ekstern hjelp for å komme videre.

Fra Tyskland til Eidsberg på Funderuds invitasjon

Funderud brukte trolig kontakter i det antroposofiske miljøet for å få fatt i en kyndig person som kunne hjelpe dem med det biodynamiske jordbruket. Kontakt ble formidlet og Olaf Funderud skrev brev til Karl Døbelin i Malsch for å forhøre seg.

Karl hadde et ønske om å reise tilbake til Norge og takket derfor ja til å reise til Eidsberg. For Waldtrauts del var det farens bortgang (i 1930) og andre familiære forhold som vi ikke skal gå inn på her, som gjorde at hun valgte å ta følge med Karl til Norge. De politiske og økonomiske problemene i Tyskland, som den

Gården Nordre Sletner sett fra vestsiden. Foto utlånt av Walther Johansson. Walter Johansson.

stigende inflasjonen, kan ha vært en medvirkende årsak til at de dro.

Og slik gikk det til at Karl, Waldtraut og barna kom til Mysen høsten 1930. Døbelin satte i gang med å legge om skolehagen ved folkehøgskolen på Mysen etter den biodynamiske metoden. Olaf Funderud skrev i ettertid: «Ved Østfold Folkehøgskole ble denne metode anvendt i flere år, og så gode poteter og grønnsaker hadde vi tilforn aldri hatt!» (Funderud 1956: 87).

Gårdskjøpet

Karl og Waldtraut var kommet til Eidsberg for å sette den biodynamiske metoden ut i livet, og Olaf Funderud hjalp dem med å finne en gård. De rådende økonomiske omstendighetene på den tiden gjorde at mange gårdsbruk gikk under hammeren, men de ville av prinsipp ikke kjøpe på tvangsauksjon. Etter å ha sett på flere gårder falt valget på Nordre Sletner på Slitu.

Nordre Sletner (gnr. 13, bnr. 4) hadde den gangen 120 mål innmark og noe skog. Jorden var vannsyk med behov for grøfting. Uthusene var av eldre dato, men våningshuset var forholdsvis nytt.

Gården ble kjøpt fra Johannes Anonby for 27 000 kroner (skjøte dat. 27.04.1931). Kausjonistene for lånet var hovedsakelig fra den nevnte gruppen antroposofier i Spydeberg.

Omstillingen

Nordre Sletner var i dårlig forfatning da Karl, Waldtraut, Urban og Ursula flyttet inn i desember 1930, og de fikk nok å henge fingrene i. Jordveien var i dårlig stand og behovet for grøfting

var stort, noe som måtte gjøres for hånd. Fra gruppen i Spydeberg fikk de noen kviger til å bygge opp en solid husdyrbestand. Karl og Urban tok seg av arbeidet med fjøs, åker, eng og skog, godt hjulpet av praktikanter.

I 1930-årene engasjerte Urban seg i amatørteatermiljøet på Slitu. I ungdomslaget Frem ble det satt opp populære skuespill på Bøndenes Hus. Ursula begynte på Tenor skole da hun kom i skolemoden alder.

Waldtraut gikk i gang med å anlegge kjøkkenhage og plante frukttrær på gården. Det ble plantet spesielle frukttrær ute på jordene, som var vanlig i hennes hjemland Tyskland. Hun anla også en stor urtehage med helseplanter og krydderurter. En journalist beskrev den som «den største og likeste urtehagen som finnes her i landet» (Tønsberg Blad 26.08.1953). Særlig helseplantene var hennes spesialitet og lidenskap.

Den tyske familien på Sletner fortsatte å holde kontakt med Olaf Funderud på folkehøgskolen. Ved

Karl i åkeren. Foto utlånt av Kari Eikenes Helle.

flere anledninger bidro Waldtraut og Urban med sang ved arrangementer på skolen.

Metoden i teori og praksis

Hva går den biodynamiske metoden ut på? Opphavsmannen til denne jordbruksmetoden er som tidligere nevnt den østerrikske filosofen dr. Rudolf Steiner, som er kjent som grunnleggeren av antroposofien. Nedenfor presenteres noen elementer i denne komplekse jordbruksmetoden, men er på ingen måte en fullgod redegjørelse.

Et grunnleggende prinsipp i biodynamisk jordbruk er å betrakte gården som en enhet og ta i betraktning den stedegne «gårdsindividualiteten» når driften planlegges. I praksis betyr det stor grad av selvforsyning, kretsløpstenking og god utnyttelse av ressursene på gården. Det følgende har Karl Døbelin opplyst til bygdebokforfatter Helge Frøyset:

«Denne enhet blir holdt sammen av prosesser som har sin rot i åndsvirkeligheten, den virkende ånd bak det stofflige. Den goetheaniske naturbetraktning: å bli var samhörigheten fra det minste til det største, er uunnngåelig. På den måten får jordsmonnet, plantene, dyrene og den øvrige omverden en belysning i menneskets bevisste liv som virker nyskapende på det religiøse, det kunstneriske og det sosiale liv som nødvendige ledd i en sunn jordbrukskultur» (Frøyset 1959: 177).

Interessen for en «sunn jordbrukskultur» kan sees i sammenheng med utviklingen av jordbruket tidlig på 1900-tallet, som innebar utprøving av nye sprøytemidler og bruk av den store nyvinningen

kunstgjødsel. I det biodynamiske jordbruket skal det ikke tilføres noe utenfra som kan skade balansen i kretsløpene. Derfor brukes det ikke kunstgjødsel eller kjemisk-syntetiske sprøytemidler.

Rudolf Steiner presenterte grunnlaget for den nye jordbruksmetoden gjennom åtte forelesninger i juni 1924. Forelesningene, det såkalte «Landbrukskurset», ble holdt på godset Koberwitz i Nedre Schlesien i Tyskland (dagens Polen). Om lag 100 tilhørere fra en rekke europeiske land hadde møtt frem.

Innholdet i kurset ble senere sammenfattet til en bok basert på stenografiske referater, som også Olaf Funderud leste med stor interesse. Funderud har selv kommentert:

«Når man leser denne boken, så er det virkelig ufattelig at et menneske [Steiner] kan sitte inne med en sådan viden på alle felter og samtidig gi praktiske retningslinjer for det daglige eller årlige arbeide med jorden, med planter og dyr. Men også en systematisk fremstilling av deres sanselige og oversanselige struktur og levevilkår.» (Funderud 1956: 87–88)

Einar Grepperud, en erfaren biodynamiker, forklarte hensikten med metoden slik:

«Rudolf Steiner mener at mennesket tilhører både jorden og den åndelige verden. Vi får impulser fra begge sider. Mennesker står til ansvar for naturen. Mange vekstimpulser kommer fra ernæringen, både til indre og til fysisk utvikling. Biodynamiske gårder har endel fremgangsmåter som har til hensikt å forbedre den indre kvaliteten hos næringen. Slik skal maten hjelpe mennesket å vokse til begge sider. Biodynamisk mat skal forsterke virkningen av næringsmidlene. Det skjer

blant annet ved at den forsterker den kosmiske virkningen fra sol, måne og planeter. Alt står i sammenheng» (Indre Akershus Blad 27.06.2003).

I tillegg til god smak og holdbarhet har plantene visse «indre kvaliteter» som ikke lar seg påvise med naturvitenskapelige forsøk, noe som naturlig nok gjør det lett å trekke metodens troverdighet i tvil. Videre skal det i biodynamisk jordbruk tas hensyn til himmellegemenes bevegelser når det gjelder tidspunkt for såing, gjødsling og høsting.

I praksis går den biodynamiske metoden ut på at gården skal produsere sin egen husdyrgjødsel og tilsette preparater i jorden og gjødselen for å stimulere vekstkreftene i plantene. De biodynamiske preparatene består av naturlige bestanddeler og virkning virker også temmelig søkt

ved første øyekast, men må forstås i sammenheng med den oversanselige dimensjonen nevnt ovenfor. De åtte biodynamiske preparatene har til hensikt å øke fruktbarheten i jorden.

«Humuspreparatet», som skal stimulere rotutviklingen, lages ved at kumøkk i et kuhorn graves ned og ligger en vinter. Innholdet tas opp, røres ut og sprøytes. Det såkalte «kiselpreparatet» lages ved at finmalt kisel (kvarts) i kuhorn ligger nedgravd over sommeren, og røres ut og sprøytes på plantene. De seks «kompostpreparatene» tilsettes i kompost eller gjødselkjeller. De ulike kompostpreparatene lages med ryllik, kamille, brennesle, eikebark, løvetann og legevendelrot.

For Karl Døbelin personlig var det to bærebjelker i den biodynamiske driften: preparatene og samholdet

Preparater røres ut i vann på Sletner på 1930-tallet. Foto utlånt av Walter Johansson.

på gården. Praktikantene og familien studerte antroposofi sammen ved siden av gårdsarbeidet.

Waldtraut lærte seg aldri skikkelig norsk, noe som ga de norske praktikantene gode muligheter til å lære seg tysk. Hun var også en vesentlig del av den kulturelle virksomheten på Nordre Sletner. Waldtraut var både sangerinne og en habil kunstmaler.

Nordre Sletner ble den første gården i Norden hvor den biodynamiske metoden ble benyttet fullt ut.

Utadrettet virksomhet

Karl Døbelin var uten tvil en travel mann. Foruten gårdsdriften drev han en betydelig utadrettet virksomhet for den biodynamiske bevegelsen. Den norske forsøksringen for biodynamisk jordbruk ble etablert allerede i 1933 i nærvær av Guenther Wachsmuth (1893–1963). Wachsmuth var leder ved naturvitenskapelig seksjon og medlem av sentralstyret ved Goetheanum i Sveits. Stiftelsesmøtet ble holdt på folkehøgskolen på Mysen. Der ble Døbelin valgt til leder og Sletner ble offisielt et «opplysningssted for biologisk-dynamisk jordbruk». Døbelin ble dermed beskjeftiget med omfattende brevskrivning til interesserte hagebrukere og bønder. Og de nødvendige preparatene kunne kjøpes fra Sletner.

Senere ble *Biologisk-dynamisk Forening i Norge* stiftet i 1950 med Døbelin som formann. Tidsskriftet «Matjord», som Døbelin selv var redaktør for til sin død, ble sendt til foreningens medlemmer. Biodynamikerne på Sletner var også tilknyttet den tyske og

Forside av tidsskriftet *Matjord* som Karl Døbelin var redaktør for.

nordiske forsøksringen. Døbelin deltok på møter i Sverige, og på det årlige landbruksstevnet ved Goetheanum i Sveits så lenge han hadde helse til det.

Døbelin var klar på at det ikke var nødvendig å agitere for metoden:

«Denne metode trenger ingen vakre ord for sig, kun ved kjensgjerningene, resultater fra åker, fjøs, eng og skogen har metoden vunnet sig så fort frem og vi holder oss kun til denne gradvise og sikre utvikling» (Christensen & Granly 2011: 105).

Flere bønder kommer til

Medlemstallet i foreningen økte, og flere gårder ble lagt om til biodynamisk drift etter mønster og inspirasjon fra Sletner. Fra første stund var det praktikanter på gården som hjalp Karl og Waldtraut med driften, og flere av praktikantene startet senere sine egne bruk.

Blant de først praktikantene på Sletner var Erhard Jülke (1905–1974) og Hanne Sofie Jülke (f. Jepsen) (1912–1944) som i 1933 startet biodynamisk drift på gården Framnes sør for Bergen.

En annen biodynamiker som er verdt å nevne er Herbert Prausnitz (1913–2011). Herbert hadde gått sammen med Waldtrauts sønn Urban på Waldorfskolen i Stuttgart i barndommen. Etter tiden som praktikant på Sletner i 1930-årene, la Prausnitz om storgården Borgja i Telemark i 1936, før han skaffet seg sin egen gård på Veme på Ringerike.

Flere av praktikantene fra Sletner som startet egne bruk, tok selv imot praktikanter og brakte på den måten videre inspirasjonen fra Karl og Waldtraut. I 1983 var det om lag 50 biodynamiske gårder her i landet (anslagene variere i ulike kilder).

Ifølge Biologisk-dynamisk Forenings hjemmeside var det 22 sertifiserte biodynamiske gårder i Norge i 2020, men foreningen hevder langt flere gårder bruker metoden. Foreningen har i dag omtrent 550 medlemmer.

Einar Grepperud (1914–2007) la om gården sin på Bjørkelangen i 1952 etter et praksisopphold i Danmark og kontakt med Døbelin på Sletner. *«Det var møtet med Døbelin som mer enn noe annet gjorde at jeg litt senere la Frilund om til biologisk-dynamisk drift», har Grepperud selv skrevet (Christensen & Granly 2011: 110).*

Både Herbert Prausnitz og Einar Grepperud var begge styremedlemmer i Biologisk-dynamisk Forening.

Her i området var det noen få interesserte bønder. Thorleif Thomassen på Kløverud i Askim og

Odd Tutturen på Tutturen i Eidsberg prøvde seg på biodynamisk drift på 1950-tallet.

«Bjørn» og «Traute»

Waldtraut ble kalt «Traute» på Sletner. Waldtraut kalte Karl for «den norske bjørn» på grunn av hans styrke. (Dessuten hadde Waldtraut både en far og en bror som het Karl og syntes kanskje det var nok.) Karl var liten og tettbygd, med kraftige never. Han ble dermed kalt Bjørn av familien og andre tilknyttet gården. Han var en sliter som ikke sparte seg selv. «Jeg arbeider til skjorta står tom», sa han visstnok iblant.

Karl og Waldtraut giftet seg i oktober 1936, av praktisk årsaker fortelles det. Gjennom giftemålet med Karl ble Waldtraut norsk statsborger (Karl ble som kjent norsk statsborger i 1921), og barna Urban og Ursula fikk oppholdstillatelse i Norge. Bakgrunnen var at norske myndigheter ikke ville fornye oppholdstillatelsene til tyske borgere i en høyst usikker tid, en tid som endte med ny verdenskrig. En annen grunn til ekteskapsinngåelsen var at Olaf Funderud skal ha sagt at de ikke kunne bo sammen på en gård i Norge uten å være gift, det ville det bli folkesnakk av. Folkesnakk ble det allikevel av andre grunner, som vi skal se senere.

Waldtraut var egentlig bestemt på at hun aldri skulle gifte seg i igjen etter skilsmissen med Adolf Schöpflin i Tyskland, men hun giftet seg med Karl for å slippe en eventuell tilbakekallelse til nazi-Tyskland. Det er imidlertid liten tvil om at Karl og Waldtraut trivdes i hverandres selskap og støttet hverandre i arbeidet på gården.

Karl og Waldtraut på Sletner, omtrent 1950.
Foto utlånt av Elisabeth Asbøll.

De to hadde et godt forhold til sine naboer, selv om den tyske familien hadde lite til felles med sambygdingene på Slitu. De deltok for eksempel på juletreffester på misjonshuset på Slitu, og hadde noe samarbeid med andre gårdbrukere. Waldtraut engasjerte seg også i Tenor Sanitetsforening og kom dermed i kontakt med lokalmiljøet til tross for språkbarrieren.

Bånd til Vestlandet

Selv om Karl Døbelin hadde sine barneår i Tyskland og Sveits, var Eikenes i Dalsfjorden «hjemme» for ham, og han holdt kontakten med Eikenes-familien helt til det siste.

Karl brevvekslet med familien på Eikenes, særlig med sine eldste fostersøsken Dagny og Sigurd. Karl

besøkte som regel Eikenes én uke hver sommer så lenge han hadde helse til det. I 1938 fikk han også med seg Waldtraut og Ursula dit. I et takkebrev skriver Waldtraut at hun også følte seg knyttet til Eikenes-familien.

Karl Døbelin fortalte lite om sin oppvekst i Sveits og Norge, men at han var nært knyttet til Eikenes-familien er det liten tvil om. Særlig sterkt var båndet til fostermoren Arnikke. Til «Hemor» på Eikenes skrev han:

«Eg var utan heim, rotlaus stod eg i eit framand land, då kom du i mors stad og sa: «Vil du fylgja oss heim til Eikenes, du skal få det som ein av mine». Du og dine gav meg ein heim eg vart glad i. Eg fekk meir: I ly av di skynsemd og fridom fann eg vegen til mitt menneskeverd. Eg vart glad i fjord og fjell og folket i bygda der heime, og Norig blev mitt nye heimland. Og som ein blom av din kjærleik fann eg mi oppgåva. Livet her vart født og bore av livet der du er no. I kvar blom som blømar, i kvart barn som smilar lysar åndelandet inn til oss i rom og tid. Di signing vil aldri bleikna!»

Krigsårene og folkesnakk

Under okkupasjonen i krigsårene ble Eidsberg-samfunnet satt på en hard prøve, det gjaldt også de tyske innvandrerne på Sletner. I det følgende skal jeg presentere kjente og ukjente sider ved det som foregikk på Sletner under krigen.

Tyskerne på Sletner hadde det vært folkesnakk om allerede før krigen. Mye på grunn av at de var fremmede og drev en merkelig form for jordbruk. Da krigen kom til Norge ble skepsisen og mistankene forsterket. Folk lurte nok på: Hvor ligger lojaliteten på «tysker-Sletner»?

Arild Smeby (f. 1940) skriver følgende om spionasjeryktene:

«For lokalbefolkningen på Slitu var Karl og Waldtraut Døbelin fremmede, eksotiske og da krigen kom, ikke minst mistenkelige tyskere. Karl og Waldtraut var våkne og interesserte og ville se seg rundt på det stedet hvor de hadde landet. Døbelin fikk etter hvert kjøpt en gammel bil som Urban bygget om til en liten lastebil, slik at de kunne levere grønnsaker til kunder i Oslo, også til Lolly Ræstads kokkeskole, og med den kjørte de også rundt for å se på stedet de var kommet til, bl.a. på de store kraftstasjonene i Glomma: Kykkelsrud, Vamma og Solbergfoss. Da krigen kom «ble det klart for naboene» at de hadde spionert for nazi-Tyskland. Jeg vokste opp på Slitu, som nabo til Sletner. Da jeg som tenåring begynte å vanke på Sletner i 1950-årene, fikk jeg høre fra flere som «visste helt sikkert» at de hadde vært spioner» (Smeby 2022: 58).

En slektning av Waldtraut var tysk soldat og var stasjonert på Høytorp fort ved Mysen. Han besøkte sine slektninger på Sletner og tok med seg sine kamerater dit. Dette skjedde på

høylys dag og ble selvsagt lagt merke til av bygdefolket. Men det var bare halve sannheten.

Hjalp jøder til Sverige

Jøder flyktet nemlig ut av Norge via Sletner, og kontakten med de tyske soldatene var dermed det ideelle skalkeskjul. Det fortelles at Karl parkerte sykkelen på Mysen på et bestemt sted. Av og til når han kom tilbake var det stukket en lapp inn i sykkelstyret på innsiden av gummihåndtaket. På lappen sto det at «Karlsen» skulle komme med et gitt tog til Slitu stasjon. «Karlsen» var alltid navnet på de jødiske flyktningene som ble tatt med opp til Sletner og gjemt der om natten før de ble sendt videre til grenselosene. Kontrasten mellom natt og dag kunne neppe vært større.

Krig og kjærlighet

Waldtrauts sønn Urban var en ung mann da krigen kom til Norge. Han

Urban og Karl ved den ombygde bilen. Foto utlånt av Walther Johansson.

hadde etter sigende gjort norsk militærtjeneste som nøytralitetsvakt før krigen. Da krigen kom gjemte han seg for tyskerne, som ville sende ham i tysk krigstjeneste ettersom han var tysk statsborger. Urban hadde i lengre tid før krigen forsøkt å få norsk statsborgerskap. Det eneste hinderet var at Tyskland ikke ville løse ham fra sitt tyske statsborgerskap. Han ble funnet, arrestert og satt fengslet først i Fredrikstad og så på Grini fra desember 1942 til februar 1943. Han ble tvunget til å gå inn i krigen på tysk side og ble sendt til fronten i Italia der han nesten med en gang ble skadet av en granatsplint. Dermed endte Urban på sykehus i Tyskland. Der traff han norske Edith Isaksen fra Ålesund. En uke før krigens slutt rømte Urban fra Berlin og satt i en leir i Danmark før han fikk reise hjem.

Edith Isaksen, som Urban giftet seg med i 1946, var imidlertid NS-medlem og hadde i 1943 reist til Tyskland «hvor hun først arbeidet som hushjelp og deretter som hjelpearbeider ved jernbanen i Hannover» (Sunnmørsposten 19.03.1946). Isaksen ble dømt til åtte måneders fengsel i en landssviksak. Urban og Edith flyttet senere til Sveits og de fikk to barn sammen. Urban fortsatte med skuespill og ble scenemester ved Goetheanum.

Waldtrauts datter Ursula sto også i fare for å bli returnert til nazi-Tysland. Dette unngikk hun gjennom ervervelse av norsk statsborgerskap ved å inngå et proforma-ekteskap med Johnny Bergersen fra Eidsberg. Det fortelles at de hadde vært kjæresten en stund, og hver gang han var på besøk på Sletner

*Urban som ung mann, en stolt mor i bakgrunnen.
Foto utlånt av Walther Johansson.*

hadde Karl oppfordret dem til å gifte seg for å beskytte Ursula. Foreldrene til Bergersen var imot ekteskapet, men de giftet seg allikevel under krigen og ekteskapet ble oppløst etter krigens slutt.

1950-årene og neste generasjon

I 1950-årene skjedde det mye på Sletner. Etter krigen kom det etter hvert utenlandske praktikanter til Sletner og gården kom i normal gjenge igjen. Fra Sverige kom Ingemar Johansson (f. 1924) som praktikant i 1950, og året etter giftet han seg med Ursula.

Waldtraut rakk så vidt å oppleve det før hun 18. august 1951 døde i sin kjære hage på Sletner. Etter kremasjonen i Oslo tok Karl med seg urnen med Waldtrauts aske tilbake til hennes hjemsted i Malsch i Tyskland.

Ursula i unge år. Foto utlånt av Walter Johansson.

Olaf Funderud gir i sin nekrolog over Waldtraut klart uttrykk for at han verdsatte vennskapet med Døbelin-

paret på Sletner og alt han lærte om planter av Waldtraut:

«I disse 21 år har jeg ofte vært på Sletner, og hver gang lærte jeg et eller annet jeg direkte fikk bruk for eller noterte meg som en nyttig lærdom» (Indre 12.09.1951).

Videre omtaler Funderud henne som et «varmtfølende og kunnskapsrikt menneske» og skriver:

«Hun interesserte seg for alt og for alle, følte ansvaret dypt for menneskeheten og Guds skaperverk i det hele.»

I bygdeboka står det om Nordre Sletners videre skjebne: «Gården ble overdratt til Ursula Schöpflin som arv, og hennes mann Ingemar Johansson overtok gården fra nyttår 1954» (Frøyset 1959: 177).

Selv om en ny generasjon tok over, var Karl Døbelin aktivt med i driften både sent og tidlig. Det hører også med til historien at Karl og Ingemar kunne være rykende uenige om mange

Arbeid på Sletner. Karl til venstre, Ingemar med sønnen Thomas til høyre. De to kvinnene er ukjente. Omtrent 1960. Foto utlånt av Thomas Johansson.

ting som omhandlet gårdsdriften før de etter hvert kom overens.

Utviklingen på Sletner fra midten av 1950-tallet og fremover kan betraktes som en glansperiode med stor tilstrømning av utenlandske praktikanter og stor kulturell virksomhet. Ursula og Ingemar drev gården videre og gjorde den kjent langt utover landets grenser.

Ursula og Ingemar fikk syv barn, og Karl ble som en bestefar for disse.

Karl Døbelin døde 5. juni 1976. Han ble bisatt i Askim kapell og er begravet ved Eidsberg kirke. Den biodynamiske driften på Sletner ble formelt lagt ned i 2012. Gården eies fremdeles av familien.

Sluttord

Det har vært min hensikt med denne artikkelen å få fortalt den nærmest

utrolige historien om hvordan Karl og Waldtraut havnet på Sletner.

Det har også vært viktig å få frem hvor viktig virksomheten på Sletner har vært for det biodynamiske jordbruket i Norge. Ikke bare var gården den første biodynamiske gården i Norden, men Sletner har også vært en viktig institusjon gjennom flere tiår for den antroposofiske bevegelsen i Norge.

Biodynamikerne på Sletner sto for en alternativ jordbrukskultur og en mer gammeldags driftsform med hestedrift og håndmelking, som selvsagt ble sett på som avleggs og bakstreversk. Om man ser bort fra preparatene og den oversanselige dimensjonen og betrakter den biodynamiske metoden med et pragmatisk blikk, fremstår den som regenerativ og bærekraftig.

I dag opplever vi en økende

Familien Johansson og bestefar Karl, omtrent 1965. Foto utlånt av Thomas Johansson.

interesse for mer bærekraftige og klimavennlige måter å drive jordbruk på, og det skader ikke å se til fortiden for inspirasjon for veien videre.

Kilder:

- Aukrust, O. (2015). *Ein sumardraum: Korleis eit pinsemøte i ingemannsland vert ei hundreårshending*. Herba: Tidsskrift for jordbruk, ernæring, natur og kultur, 3/2015, s. 36–39. Biologisk-dynamisk Forening.
- Bergem, P. (1995). *Forkynning, fellesskap, forskning: Volda lærarskule 1895–1995*. Volda: Høgskulen i Volda.
- Christensen, T. (2008). *En kulturimpuls slår rot: fra antroposofiens første tid i Norge*. Oslo: Antropos Forlag.
- Christensen, T. & Granly, O. (2011). *Mot strømmen: norske antroposofier i biografiske skisser*. Oslo: Antropos Forlag.
- Frøyset, H. (1959). *Bygdebok for Eidsberg og Mysen*. 1: *Gårdshistorie*. Mysen: Eidsberg og Mysen Historielag.
- Funderud, O. (1930). *Østfold folkehøiskole i tyve år: 1910–1930*. Høgskulelaget.
- Funderud, O. (1956). *Livsproblemer og livbelysning*. Mysen: Eget forlag.
- Grepperud, E. & Mohr, E. (1985). *Biologisk-dynamisk jordbruk: innføring og praktisk veiledning*. Oslo: Dreyers Forlag.
- Glade, F. (2009). *Von den «Jungfern im Grünen»: Berufsausbildung für «höhere Töchter» in Gartenbauschulen für Frauen.*, s. 121–142. I: R. Hering (red.) *Die Ordnung der Natur*. Hamburg University Press.
- Helle, K. E. (2016). *Karl Döbelin – fosterson på Eikenes*. Sogehefte for Askvoll kommune 2016, s. 11–14. Askvoll sognemnd.
- Johansson, I. & Johansson, U. (1976). *Til minne om Karl Döbelin. En pioners vei til sin oppgave*. Indre Smaalenenes Avis 02.07.1976 (s. 6).
- Johansson, U. (1987). *En beretning om de skjebnetråder som førte den biologisk-dynamiske impuls til Norge*. Meddelelser nr. 55, s. 23–26.
- Losnegård, R. (2002). *Karl Friedrich Kurz – romanforfatteren og kunstmålaren ved Dalsfjorden*. Sogehefte for Askvoll kommune 2002, s. 65–70. Askvoll sognemnd.
- Ryste, I. (1960). *Volda offentlege landsgymnas: 1910–1960*.
- Schiøtz, C. (2004). *Olav Aukrust og antroposofien*. Libra: Tidsskrift for antroposofi 3/2004, s. 68–89. Antropos Forlag.
- Senje, S. (1970). *Bygdebok for Eidsberg: Bygdehistorien 1800–1940*. Mysen: Eidsberg og Mysen Historielag.
- Smeby, A. (2022). *Flyktninghjelp på Nordre Sletner gård under andre verdenskrig*. Del 1. Antroposofi i Norge 1/2022, s. 56–61.
- Øgaard, A. (2021). *Antroposofi for skeptikere*. Oslo: Vidarforlaget.

Aviser og blader:

- Arbeiderbladet,
- Bergens Arbeiderblad
- Indre Akershus Blad
- Indre Smaalenenes Avis
- Smaalenenes Amtstidende
- Sunnmørsposten
- Tønsberg Blad
- Øvre Smaalenene
- Departementstidende
- Herba
- Matjord

Nettsider:

- antroposofi.no
- biodynamisk.no
- biographien.kulturimpuls.org.
- økologisk.no

Opplysninger fra:

- Elisabeth Asbøll
- Walter Johansson
- Sylvia Johansson
- Thomas Johansson
- Kari Eikenes Helle

- Arild Smeby
- Bjørn Trygve Kristiansen
- Per Arne Tutturen
- Torild Thomassen Storsve
- Unni Ramberg
- Hildur Løken
- Sunniva Bilberg.

Arkiv:

- Riksarkivet (statsborgerskapssaken)
- Digitalarkivet.